

פרשת כי תבא: לב לדעת

קיימת תופעה ידועה בין לומדי החומש ומלמדיו, התופעה של הזנחת פסוקים אחרונים של פרשות, במיוחד כאשר הם מהוים התחלה לפרשה הבאה, ולא רק חתימה של הפרשה בה הם מופיעים. בשבוע הבא מתחילים את פרשה חדשה, והפסוקים האחרונים של הפרשה הקודמת נשכחים. מי זוכר שסיפורו של נח מתחיל בלידתו ובנחמה שהביא לעולם בסוף פרשת בראשית? שמסעו של אברהם לארץ ישראל לא מתחיל ב"לך לך" אלא בנסיעתו של תרח לחרן בסוף פרשת נח? אולי כפיצוי על כך זכו פסוקים אלה לקריאה כפולה: בעל ה"מפטיר" או ה"משלים", שב וקורא אותם. אך גם הפיצוי הזה לא תמיד מועיל. כדבר הזה אירע גם בפרשתנו, פסוקי החתימה של פרשת כי-תבא הם פסוקים נשכחים ומשום כך, אופף אותם דוק של מסתורין:

"וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לַפְרָעָה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אֲרָצוֹ: הַמִּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיךָ הָאֵת הַמִּמְפְתִּים הַגְּדֹלִים הָהֵם: וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה: וְאוֹלָךְ אֶתְכֶם אֲרַבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לֹא כָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מֵעַלְיֶכֶם וְנַעֲלָךְ לֹא כָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ: לָחֵם לֹא אָכַלְתֶּם וַיִּינֶן וְשִׁכַר לֹא שָׁתִיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: וְתָבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ חִשְׁבוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לְקִרְיַתְנֹו לְמַלְחָמָה וַנִּפֹּס: וַנִּקַּח אֶת אֲרָצָם וַנִּתְּנָה לְנַחֲלָה לְרֵאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שִׁבְטֵי הַמְּנַשִּׁי: וְשִׁמְרַתֶּם אֶת דְּבַרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תִּשְׁפִּילוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן".

מה עניינה של פסיקה זו? מדוע חוזר משה על משפטים אלו שנאמרו כמעט באותה הלשון כבר בתחילת נאומו, בראש ספר דברים? על איזו ברית מדובר כאן?

יש לתת את הדעת על מיקומה של הפסיקה בתוך הספר. בפרשת כי תבא מסתיימת חטיבת המצוות של ספר דברים ומתחילה סדרת הבריתות שכורת משה רבנו עם העם לפני מותו וקודם לכניסתם לארץ. בפרשתנו מתואר מעמד הברית בהר עיבל, ואחריה ברית ערבות מואב, הכוללת את פרשת התוכחה, והנחתמת בפסוק הקודם לפסיקה בה אנו דנים כאן: "אֵלֶּה דְבַרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֹתָם בְּחָרֵב". בשבוע הבא, נקרא אי"ה את פרשת נצבים, שאף בה מתואר מעמד הברית, "אתם נצבים היום... לעברך בברית ה' א-להיך ובאלתה". בין פסוק החתימה של ברית ערבות מואב, לפסוק הפתיחה של "אתם נצבים", מופיעה הפסיקה שאנו דנים בה, פסיקה שבדרך כלל לא נותנים עליה את הדעת, והיא "נעלמת" בין שתי פרשיות הברית הגדולות.

לדעת ראב"ע פסוקים אלה הם ההתחלה של ברית נצבים, כאן קרא משה לעם וכינס אותם למעמד הגדול. לדבריו, לא מובן מדוע לא די היה בפסוק של קריאה, והיה צורך גם בדברי חיזוק, ובחזרה מתומצתת על רעיונות המופיעים בבריתות עצמן. לדעת הרמב"ן, לא היה צורך בזימון מיוחד, מפני שפרשת נצבים היא חלק בלתי נפרד ממעמד ברית ערבות מואב המתמשך מפרשת כי תבא, והקריאה של משה אינה זימון וכינוס אלא מעין קריאת התעוררות ושימת לב – והקושי במקומו עומד, לשם מה נחוץ היה הדבר?

הפתרון גנוז בפסיקה עצמה. בבואנו לבחון מה נחתחד בדבריו של משה, נמצא כי החידוש היחיד והמפתיע בפסיקה זו הן המלים: "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה". משה רבנו מדבר כאן אל שרידי הדור שיצא ממצרים ועבר את כל תלאות המדבר: "אתם ראיתם" – במו עיניכם. מן הסתם הוא מתכוון לאלו שהיו צעירים מגיל עשרים, ולנשים שלא נגזרה עליהם גזרת "במדבר הזה ימותו". לצד אלו, עומדים לפני משה רבנו כל בני הדור שנולד במדבר וגדל בו. אל כל אלו אומר משה, שעד היום הזה לא נתן ה' להם לב לדעת, ועינים לראות ואזנים לשמוע. את מה לא ידעו, לא ראו ולא שמעו? את יציאת מצרים? את המסות הגדולות? את ניסי המסע במדבר? את הנצחונות על סיחון ועוג שהתרחשו זה לא מכבר?

יש מפרשים שבאמרו "עד היום הזה" מתכוון משה רבנו לומר – והיום הזה בכלל. כלומר, גם כיום עדיין לא הבנתם, ולכן עדיין אתם מסוגלים ועתידיים לחטוא, ועל כן כל דברי הברית הזאת נחוצים. (חזקוני). יש המפרשים ש"עד היום הזה" ולא עד בכלל, כלומר עד היום לא ראיתם ולא היה לכם לב לדעת, והיום הזה הוא יום המהפך. פירוש זה סביר יותר בפשוטו של מקרא, כי הוא מסייע להסביר את נחיצותו ומיקומו המיוחד של נאום קצר זה בין שתי הבריות. משה רבנו קובע כאן שהתחולל מהפך בעמדת העם, ולכן חשוב מאד לציין זאת, כאירוע משמעותי ביום כריתת הברית! פירוש זה מתאים גם למגמה שבה הילכו חז"ל כאשר הסיקו מן הפסוק הזה את הכלל שאין אדם עומד על דעתו של רבו עד סוף ארבעים שנה! (עבודה זרה, ה ע"ב). משה רבנו טוען שסוף סוף הם מבינים באמת את מה שקרה להם, את מה שהסביר להם ולימד אותם כל השנים, ואת מה שנדרש מהם. השאלה המתבקשת היא כמובן, מה קרה ביום הזה שלא קרה לפני כן?

אנו נמצאים בשנים האחרונות שבהן עדיין משתמשים במטאפורה "נפל לו האסימון", והיא עוד מובנת לשומעיה. בעוד זמן לא רב לא יוותרו בחברתנו אנשים שצליל נפילת האסימון מוכר לאזניהם, ובוודאי ימציאו

ביטוי חדש, כגון: "נלחץ לו ה- send". סביר להניח שזו או זו היא המטאפורה הראויה להסבר כוונת דברי משה רבנו על פי פירושה של חז"ל, (כעין זה ביאר את הדברים בעל המשך חכמה). ודאי שהם ראו ושמעו וידעו את כל מה שמשה רבנו מפרט לפניהם כעת, אולם עד כה ה' לא נתן להם "לב לדעת". משהו ביכולת לעבד את המידע ולהפנימו היה חסר.

מה השתנה ביום הזה שלא היה קודם לכן? שלשה דברים מובהקים התרחשו ביום הזה – כריתת הברית, קבלת ספר התורה השלם, והפרידה ממשה רבנו. מה מכל אלו חולל את המפנה? יש לומר ששלשת המאורעות הללו חברו יחדיו לממשות אחת. מעכשיו ישראל עומדים על רגליהם באופן עצמאי לגמרי. שלשת הרועים שרעו אותם במדבר, משה, אהרן ומרים הסתלקו, וכעת הם אחראים לגורלם באופן בלעדי. לא עוד תיווך של משה רבנו אל הא-להים בכל עת צרה ומשבר, האחריות עוברת כולה לעם ישראל: יעשו טוב - יתברכו, יחטאו – יענשו. לא עוד תורה מן השמים המובאת מפי משה; מעתה התורה חתומה, וכל מה שיהיה מעכשיו הוא תורה שבעל פה, שהם אחראים לשינונה, לשמירתה, להתחדשותה ולמתן פתרונות למצבי החיים המשתנים.

משל למה הדבר דומה? לנער או נערה שסיימו את תקופת לימודי הנהיגה והחניכה על ידי המלווה, ונכנסים בפעם הראשונה למכונית לנהוג לבדם. לפתע הם מגלים שכל מה שלמדו וראו ושמעו היה ברמה מסוימת, אבל עכשיו נתן ה' להם לב לדעת שהאחריות נופלת כולה על כתפיהם, וכל מה שלמדו ייושם כעת באחריותם, לטוב ולמוטב. אין מי שיסיט את ההגה או ילחץ על הבלם, או אפילו יזהיר מפני סכנה אפשרית. דוגמה אחרת היא התחושה של המתמחה שניצב לראשונה בעצמו, לבדו, לפני כיתת תלמידים, או בחדר ניתוח ואיזמל בידו. הנאום של משה מזכיר נאומים הנשמעים לעתים מזומנות בטקסי סיום שנות לימודים. עד היום למדתם, מהיום, האחריות על היישום בידכם.

כעת מתברר שכל ארבעים השנים של המסע במדבר, על כל הנסים שהתרחשו בהם, המעמדים המופתיים, השגב וההתעלות כמו גם המשברים והנפילות, לא היו הדבר האמיתי, אלא רק מסלול הלימודים וההכשרה. מי שנמצא בתוך מסגרת הלימוד, תחת שרביטם של המנחים והמורים, אף פעם לא קולט באמת את מה שמלמדים אותו. כמה פעמים שמעתי מבוגרי המכללה למורים, שאילו היו נכנסים ללמוד במכללה אחרי שנת הוראה אחת – כל יחסם למוסד היה משתנה. לו ניתן היה לחזור ולפגוש שוב את משה רבנו כדי לברר אצלו כמה שאלות דחופות בהלכה, שכאשר היינו תחת חסותו לא ידענו לשאול, כי הדבר לא היה בתודעתנו ובאחריותנו! עתה יכול משה לומר להם "ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם, למען תשכילו את כל אשר תעשו".